

*XXXXI. konference České demografické společnosti
Olomouc, 26.- 27.5. 2011*

PODOBNOSTI A ROZDÍLY VE SLAĐOVÁNÍ RODINNÉHO A PRACOVNÍHO ŽIVOTA V ČESKU A NA SLOVENSKU

Ondřej Nývlt
Český statistický úřad

Dagmar Bartoňová
Katedra demografie a geodemografie PřFUK

Úvodem ...

Obavy z budoucího demografického vývoje ve většině evropských zemí:

- v populačních prognózách úbytky počtu dětí, snižování počtů rodin s dětmi - zužování reprodukční základny, nezajištěná prostá obnova populací → úbytky přirozenou měnou, stárnutí populací (důsledky demografické)
- sociální a ekonomické důsledky - snižování kontingentu pracovních sil, nedostatečné možnosti vytváření sociálního kapitálu, omezení reprodukce lidského kapitálu obecně

→ Snahy o zpomalení nepříznivého demografického vývoje:

- rodinná politika jako lék (?) na pokles úrovně plodnosti - různé systémy
- systémy opatření na podporu porodnosti a rodin s dětmi (pronatalitní politika) – *není dostatečným stimulem pro trvalejší zvýšení intenzity plodnosti*
- systémy rodinné politiky komplexněji pojaté - souhrn opatření na podporu plodnosti, rodin s dětmi, péče o děti – ovlivňování populačního klimatu – *lepší výsledky, leč velmi závislé na sociální, ekonomické a politické situaci zemí*
- komplexní programy - úroveň plodnosti ovlivňovaná systémy opatření: rodinné politiky, politiky zaměstnanosti žen ve vztahu k udržení jejich příjmové (a sociální) úrovně, ve vztahu k genderové rovnosti, ve vztahu s programy péče o děti - *toto pojetí dle průzkumů za nejúspěšnější (ČR zatím neucelené)*

Reálná situace v možnostech zaměstnanosti osob pečujících o děti - šetření Ad hoc modulu k VŠPS v roce 2010

Obsah prezentace

- Zdroje dat, popis AHM 2010 – Sladění rodinného a pracovního života
- Poskytovaná péče v domácnostech
- Využívání služeb organizace péče o děti
- Uspořádání pracovní doby
- Přerušení ekonomické aktivity z důvodu péče o děti
- Srovnání se Slovenskou republikou
- Shrnutí

Zdroj dat: VŠPS, AHM 2010 - Sladění rodinného pracovního a rodinného života

Výběrové šetření pracovních sil je kontinuální šetření zaměřené na vývoj ekonomické aktivity (zaměstnanost, nezaměstnanost, ekonomická neaktivita).

Výběrový soubor v České republice na jedno čtvrtletí je přibližně 25 tis. domácností, 51 tis. respondentů ve věku 15 a více let, ve Slovenské republice se jedná přibližně o 10 tis. domácností a 23 tis. respondentů ve věku 15 let a více.

Ad hoc modul (AHM) navazuje na standardní část Výběrového šetření pracovních sil (VŠPS).

AHM v ČR probíhal kontinuálně po celý rok přibližně na 20% vzorku VŠPS, konkrétně v roce 2010 na 30 032 osobách, ve Slovenské republice šetření probíhalo ve 2. čtvrtletí 2010 na vzorku 17 825 osob.

Cílovou skupinou pro tento AHM jsou osoby ve věku 15-64 let, otázky jsou vztaženy k osobám, ne k domácnostem.

Cíle AHM

Cíle AHM 2010 (Sladění rodinného a pracovního života):

- ✓ **zjistit všechny druhy péče o děti do 14 let věku či osoby nemocné, postižené nebo v pokročilém věku**
- ✓ **dostupnost či nedostupnost organizací péče o děti, a zda jejich případná nedostupnost ovlivňuje uplatnění na trhu práce**
- ✓ **možnost úpravy pracovní doby**
- ✓ **využití možnosti přerušit zaměstnání z důvodu péče o nejmladší dítě (především rodičovská dovolená)**

Zjištěné údaje jsou ve většině případů vztaženy k věku nejmladšího dítěte v domácnosti:

Věk nejmladšího dítěte v domácnosti – Tento ukazatel se vztahuje jenom k vlastnímu dítěti či dítěti partnera/ky mladšímu 15 let v domácnosti (3 základní kategorie – 0-2 roky, 3-5 let, 6-14 let).

Poskytovaná péče v domácnostech u osob ve věku 15-64 let v roce 2010 v ČR (v tis.)

Péče v domácnosti	Celkem	Muži	Ženy
Celkem osoby ve věku 15-64 let	7 399,5	3 743,5	3 656,0
Jenom vlastnímu dítěti nebo dítěti partnera/ky mladšímu 15 let v domácnosti	1 863,9	882,1	981,8
Jenom jinému dítěti mladšímu 15 let	143,6	71,1	72,5
Jenom osobě 15leté a starší, nemocné, postižené či v pokročilém věku	291,0	118,2	172,9
Kombinace – vlastní dítě, jiné dítě	86,0	44,9	41,1
Kombinace – vlastní dítě, osoba nemocná, postižená či v pokročilém věku	59,3	20,2	39,2
Kombinace – jiné dítě, osoba nemocná postižená či v pokročilém věku	23,2	7,3	15,9
Kombinace všech tří péčí	9,6	4,2	5,4
Žádná péče	4 922,1	2 595,1	2 327,0
Nezjištěno	0,8	0,4	0,4

Poskytovaná péče v domácnostech u osob ve věku 15-64 let v roce 2010 v ČR a SR (v %)

Péče v domácnosti	ČR			SR celkem
	Celkem	Muži	Ženy	
Vlastnímu dítěti nebo dítěti partnera/ky mladšímu 15 let v domácnosti	27,3	25,4	29,2	24,8
Jinému dítěti mladšímu 15 let	3,5	3,4	3,7	3,5
Osobě 15leté a starší, nemocné, postižené či v pokročilém věku	5,2	4,0	6,4	5,0
Žádná péče	66,5	69,3	63,6	68,7

Závěry:

Přes 70 % osob v ČR ve věku 15-64 let žije v domácnosti bez dětí do 14 let (vlastních či partnera/ky), ani jednu z uvedených péčí neposkytuje téměř 2/3 osob.

Relativně nízký podíl osob ve věku 15-64 let žijících s dětmi do věku 15 let úzce souvisí s relativním poklesem počtu úplných rodin v posledních letech a naopak růstem počtu jednotlivců i osob v produktivním věku.

Obecně ženy více poskytují péči než muži, když v ČR 63,6 % žen ve věku 15-64 let uvedlo, že neposkytuje péči, u mužů tento podíl však činil téměř 70,0 %.

Slovenská republika se péčí o děti či osoby nemocné, postižené či v pokročilém věku významně neodlišuje od České republiky.

Využívání služeb organizace péče o děti u žen ve věku 15-64 let v roce 2010 v ČR a SR (v %)

Využívání služeb organizace péče o děti	ČR				Celkem SR 0-14 let
	Celkem 0-14 let	0-2 roky	3-5 let	6-14 let	
Úhrnem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ano, do 20 hodin týdně	13,3	5,1	18,8	17,9	11,6
Ano, 21 až 40 hodin týdně	12,5	4,2	39,6	6,9	14,6
Ano, více než 40 hodin týdně	3,0	0,7	10,0	1,7	3,5
Ne	71,1	90,1	31,6	73,4	70,3

Závěry:

Nejvíce v ČR využívají služeb organizace péče o děti (včetně jeslí, mateřských škol, družin, placení pečovatelé) ženy s nejmladším dítětem ve věku 3-5 let (68,4 %), nejméně naopak ženy s nejmladším dítětem ve věku 0-2 let (9,9 %).

Potvrzuje to již zmíněný fakt, že ženy zůstávají do tří let dítěte většinou v domácnosti, poté se již snaží využít služeb především mateřských škol a vrací se zpět na trh práce.

Ženy s nejmladším dítětem ve věku 3-5 let v ČR nechávají převážně děti v organizované péči více než 20 hodin týdně, u žen s nejmladším dítětem ve věku 0-2 let a 6-14 let je to do 20 hodin týdně.

V SR je ve větší míře zesílen trend nechávat děti do 14 let v organizované péči delší dobu v týdnu.

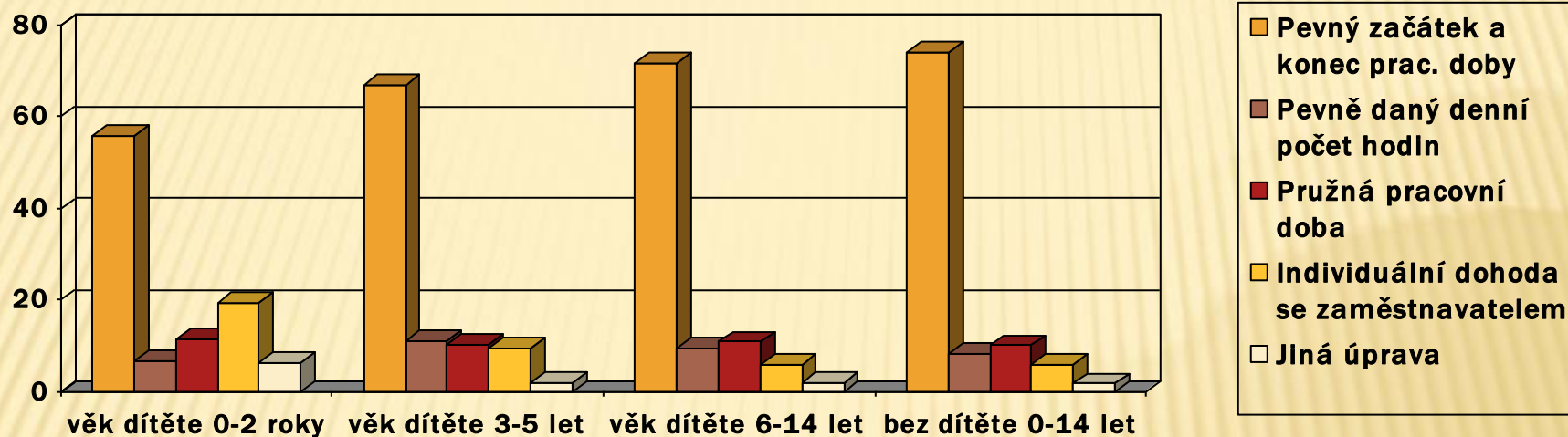
Postrádání služeb organizace péče o děti u žen ve věku 15-64 let s vlivem na pracovní aktivitu dle věku nejmladšího dítěte v roce 2010 v ČR (v tis.)

	Celkem 0-14 let	0-2 roky	3-5 let	6-14 let
Počet žen dle věku nejmladšího dítěte	1 067,4	394,5	216,9	456,0
Počet žen postrádajících služby organizace péče o děti s vlivem na pracovní aktivitu	65,9	44,8	13,4	6,0
v %	6,2	11,4	6,2	1,3

Závěry:

- Nedostatečná možnost služeb organizace péče o děti má relativně nízký vliv na pracovní aktivitu žen ve věku 15-64 let, kdy 65,9 tis. žen (6,2 %) uvedlo, že jejich pracovní aktivita je nedostatečnými službami ovlivněna. U mužů ve věku 15-64 let je tento vliv zcela marginální a výsledné hodnoty jsou statisticky nevýznamné.
- Nejvíce jsou ovlivněny na trhu práce nedostatečnými službami ženy s nejmladším dítětem ve věku 0-2 roky (11,4 %). Ukazuje se, že pokud je nabídka služeb nedostatečná, tak právě u organizované péče o děti v nejmenším věku. Tento fakt může být spojen se zažitými společenskými konvencemi, kdy se předpokládá, že matka zůstává s dítětem v tomto věku doma.
- Méně jsou již ovlivněny na trhu práce nedostatečnými možnostmi organizace péče o děti ženy žijící s nejmladším dítětem ve věku 3-5 let. Zcela nevýznamný je tento faktor u žen s nejmladším dítětem ve věku 6-14 let
- Významněji postrádají služby organizace péče o děti s ohledem na jejich pracovní aktivitu především ženy s vysokoškolským vzděláním.

Uspořádání pracovní doby žen ve věku 15-64 let v pozici zaměstnance podle věku nejmladšího dítěte v ČR v roce 2010 (v %)

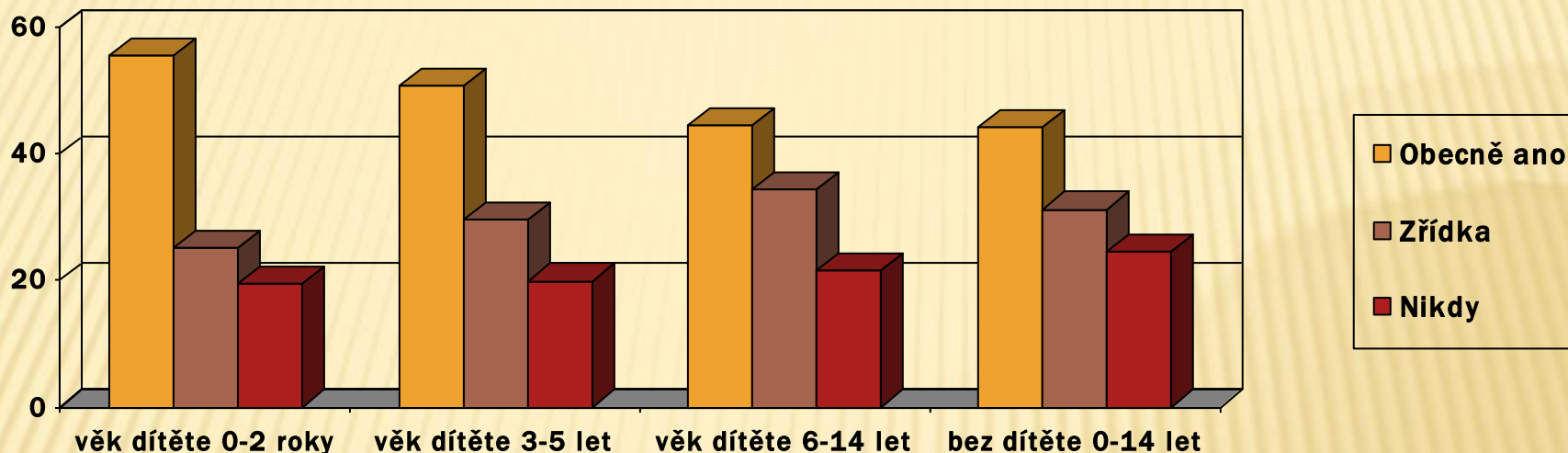
Uspořádání pracovní doby žen ve věku 15-64 let v pozici zaměstnance podle věku nejmladšího dítěte v ČR a SR v roce 2010 (v %)

Uspořádání pracovní doby	Celkem		dítě 0-14 let	
	ČR	SR	ČR	SR
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0
Pevný začátek a konec pracovní doby	72,5	82,0	68,6	82,3
Pevně daný denní počet hodin	8,7	6,8	8,8	7,1
Pružná pracovní doba	10,3	2,6	12,8	2,0
Jiná úprava	8,5	8,5	9,8	8,7

Trendy

- V České republice nadále převažuje model, kdy většina zaměstnanců má pevně daný začátek a konec pracovní doby. Celkově za muže a ženy ve věku 15-64 let činí tento podíl 71,3 %. Naopak stále menšinová je možnost využití pružné pracovní doby (11,4 %), nebo je uspořádání pracovní doby dané individuální dohodou se zaměstnavatelem (6,6 %).
- Alternativní pracovní úvazky nemohou využívat v ČR ve zvýšené míře ani ženy starající se o dítě do 14 let v domácnosti. Největší rozšíření alternativních úvazků je u žen s nejmladším dítětem ve věku 0-2 roky (přibližně třetina žen má pružnou pracovní dobu nebo má individuální dohodu se zaměstnavatelem). V tomto věku nejmladšího dítěte však u žen zcela dominantně převládá ekonomická neaktivita.
- Ačkoliv v České republice se alespoň částečně vychází vstříc ohledně úpravy pracovní doby mladým matkám, ve Slovenské republice tomu tak není, kdy bez ohledu na rodinné uspořádání převládá model pevně daného začátku a konce pracovní doby.

Možnost vzít si alespoň jeden den volna z rodinných důvodů u žen ve věku 15-64 let v pozici zaměstnance podle věku nejmladšího dítěte v ČR v roce 2010 (v %)

Možnost vzít si alespoň jeden den volna z rodinných důvodů u žen ve věku 15-64 let v pozici zaměstnance podle věku nejmladšího dítěte v ČR a SR v roce 2010 (v %)

Možnost vzít si alespoň jeden den volna	Celkem		dítě 0-14 let	
	ČR	SR	ČR	SR
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0
Obecně ano	45,1	16,8	47,1	16,9
Zřídka	31,4	22,8	32,1	22,7
Nikdy	23,5	60,4	20,9	60,4

Trendy

- V České republice zaměstnavatelé obecně umožňují zaměstnancům vzít si z rodinných důvodů alespoň jeden volna (mimo dovolenou nebo speciální volno dle zákoníku práce). V roce 2010 44,3 % osob ve věku 15-64 let uvedlo, že má obecně možnost vzít si alespoň jeden den volna, dalších 31,5 % osob uvedlo, že zřídka.
- Zaměstnavatelé v ČR vycházejí vstříc především zaměstnankyním pečující o děti do 5 let věku. V roce 2010 55,4 % zaměstnankyň s nejmladším dítětem 0-2 roky uvedlo, že obecně mají možnost vzít si alespoň jeden den volna, u zaměstnankyň s nejmladším dítětem 3-5 let to bylo 50,6 % (celkem zaměstnankyně – 45,1 %).
- Ve srovnání se Slovenskou republikou se ukazuje odlišný přístup zaměstnavatelů k flexibilitě uspořádání práce pro zaměstnance. Podobně jako u možnosti využít flexibilní pracovní úvazky, zvláště pro matky s malými dětmi, zaměstnavatelé v SR obecně neumožňují vzít si alespoň jeden volna z rodinných důvodů. V roce 2010 pouze 16,9 % osob ve věku 15-64 let mělo obecně možnost vzít si alespoň jeden den volna z rodinných důvodů.

Přerušení ekonomické aktivity z důvodu péče o nejmladší dítě

- V ČR i SR nadále zůstává rodičovská dovolená základním nástrojem sladění rodinného a pracovního života. Mateřská dovolená se obecně nepovažuje za přerušení ekonomické aktivity, neb osoba dle definice ILO zůstává nadále zaměstnaná.
- Rodičovskou dovolenou v ČR i SR v drtivé většině případů využívají především ženy, pouze statisticky nevýznamný počet mužů uvedl, že využil možnost vzít si rodičovskou dovolenou. V České republice pouze 15,8 tis. žen z celkového počtu 576,6 tis. žen ve věku 15-64 let žijících s nejmladším dítětem ve věku 1-8 let uvedlo, že nevyužilo možnosti vzít si rodičovskou dovolenou, dalších 66,8 tis. žen uvedlo, že nemá na rodičovskou dovolenou nárok (ženy před narozením dítěte nepracovaly, nebo byly v pozici podnikatelek).
- Ekonomická aktivita žen na rodičovské dovolené je velmi nízká, jen relativně nízký počet žen pracuje – neexistence tzv. částečné rodičovské dovolené či obecně nízké využití částečných úvazků v ČR i SR.

Shrnutí

- V České republice domácnosti využívají nabídky organizované péče o děti ve věku 3-5 let nejmladšího dítěte (mateřské školky), naopak významně méně ve věku 0-2 let nejmladšího dítěte.
- Pracovní aktivita matek není významně ovlivněna nedostatečnou nabídkou organizované péče o děti, výjimku tvoří jen ženy s nejmladším dítětem do 2 let věku.
- Obecně v České republice zaměstnavatelé více než ve Slovenské republice, zvláště matkám s malými dětmi, umožňují flexibilnější uspořádání práce. Nadále i v České republice a především ve SR je využití hlavně pružné pracovní doby umožněno spíše výjimečně.
- Neexistence částečné rodičovské dovolené či využití částečných úvazků neumožňuje flexibilnější rozdělení rolí partnerů v péči o děti do 5 let jejich věku jak v České republice, tak ve Slovenské republice
- V České i Slovenské republice nadále zůstává rodičovská dovolená základním nástrojem sladění rodinného a pracovního života.

Děkujeme za pozornost

Kontakty:

*RNDr. Dagmar Bartoňová, Ph.D.
Katedra demografie a demografie
PřF UK Praha
e-mail: bard@natur.cuni.cz*

*Mgr. Ondřej Nývlt, Ph.D.
Český statistický úřad
tel: 274 054 069
e-mail: ondrej.nyvlt@czso.cz*